
Meänkieli

Från "mossigt" till "coolt"

En antropologisk studie om identitet
och kulturarv i Tornedalen

Av Hanna Aili

Institutionen för globala studier
Kandidatuppsats 15 hp
Socialantropologi HT 2015
Handledare Stefan Permanto
Examinator Johan Wedel

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Abstrakt

Den här uppsatsen undersöker med hjälp av kvalitativa metoder meänkielis ställning bland unga vuxna i Tornedalen idag. Utgångspunkten är att det finns indikationer på att intresset för språket börjar öka hos den unga generationen till följd av olika språkrevitaliseringsprojekt. Genom att undersöka meänkieli utifrån en kulturarvsteori fångar den här studien upp nya sätt att se på språket som identitetsmarkör. Med ett teoretiskt ramverk berörande gränser visar uppsatsen hur grupptillhörigheter samt föreställningar mellan ”då” och ”nu” ständigt omförhandlas för att uppfylla nya syften.

Nyckelord

Kulturarv, identitet, gränser, etnicitet, språkrevitalisering, meänkieli, Tornedalen

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
MIN INGÅNG I FÄLTET	3
BAKGRUND: TORNEDALSFINSKA BLIR MEÄNKIELI	4
INTRESSEOMRÅDE	5
SYFTE OCH FORSKNINGSFRÅGOR	6
TEORETISKT RAMVERK	6
ANTROPOLOGISK LINGVISTIK	7
ETNICITET	7
SPRÅKREVITALISERING	8
KULTURARV	8
METOD OCH FÄLT	9
VALET AV ÖVERTORNEÅ	10
ETIK	11
EMPIRI OCH ANALYS	12
ANTECKNINGAR FRÅN EN KVÄLL I JUOKSENGI	12
MEÄNKIELIS FÖRHÅLLANDE TILL FINSKAN	13
NÄR PRATAS DET MEÄNKIELI I ÖVERTORNEÅ?	13
ATTITYDER TILL MEÄNKIELI OCH SPRÅKET SOM IDENTITETSMARKÖR	15
MEÄNKIELI SOM KULTURARV	21
AVSLUTNING: MEÄNKIELI SOM KULTURARV SYNLI GGÖR EN TORNEDALSK IDENTITET	24
LITTERATURFÖRTECKNING	25
TRYCKTA	25
WEBBASERADE	27
BILD	28

Min ingång i fältet

Efter arton timmar på ett tåg från Göteborg hämtar pappa upp mig på Luleå tågstation. När vi har ätit en hamburgare på Max återstår två timmar i bil upp till Tornedalen. En skiva med folkvisor från Tornedalen sätts på, pappa sjunger med i en visa han brukade sjunga för mig när jag var liten. Jag känner en enorm glädje sprida sig i kroppen. Det har äntligen blivit dags att utforska den del av Sverige som så länge har varit mitt vattenhål, min lugna plats för reflektion, långt borta från mitt liv i södra Sverige. Platsen jag känner stark anknytning till utan att den aldrig riktigt varit min. Utanför bilfönstret rusar skog, en by, en sjö förbi. Skymningsljus klockan två på eftermiddagen och vi kör över bergen på de snäva skogsvägarna. Vi rullar in i Övertorneå och det plingar till i telefonen. Välkommen till Finland.

När vi läste *Populärmusik från Vittula* på gymnasiet började jag tycka det var något speciellt med att ha en pappa i Tornedalen och att Mikael Niemis skildring av sin uppväxt i Pajala även kunde gälla för min pappa. Niemi beskriver vad han fick lära sig i skolan så här:

Med tiden förstod vi att vår hembygd egentligen inte tillhörde Sverige. Vi hade liksom bara kommit med av en tillfällighet. Ett nordligt bihang, några ödsliga myrmarker där det råkade bo människor som bara delvis förmådde vara svenskar. Vi var annorlunda, en aning underlägsna, en aning obildade, en aning fattiga i anden [...] Det var en uppväxt av brist. Inte en materiell sådan, där hade vi så vi klarade oss, utan en identitetsmässig. Vi var inga. Våra föräldrar var inga. Våra förfäder hade betytt noll och intet för den svenska historien. [...] Vi bröt på finska utan att vara finnar, vi bröt på svenska utan att vara svenska. Vi var ingenting (Niemi 2000: 49-50).

Niemi syftar på att det i Tornedalen pratas meänkieli som tillhör den finsk-ugriska språkgruppen. Idag ett nationellt minoritetsspråk som framförallt talas i de norrbottniska kommunerna Haparanda, Övertorneå, Pajala, Gällivare och Kiruna. Ett språk som i allt mindre utsträckning pratas av den unga generationen. Detta beror på en mängd faktorer men en betydande del har att göra med hur tornedalingarna ser på sig själva (Winsa 1996). Det vill säga, vad de vill förknippas med eller ta avstånd ifrån och vilka värderingar som ligger till grund för den identitet som skapas utifrån jaget och omgivningen. Om språket ses som en meningsbärare av en tornedalsk identitet så blir attityderna till meänkieli centrala för vilka värden som förknippas med att vara tornedaling. Attityderna till meänkieli har förändrats och formats genom åren och denna studie syftar till att utifrån det förstå vad språket står för idag.

Bakgrund: Tornedalsfinska blir meänkieli

År 1809 delades Tornedalen. Sverige hade förlorat Finland till Ryssland och till följd av storpolitiska övervägningar drogs gränsen vid Torneälven, rakt igenom samhällen som levde och verkade på båda sidor om vattnet. Folket som levde där delade kultur, historia och det finska språket men tillhörde nu två olika stater (Wande 2007:129). Under den senare delen av 1800-talet kom till följd av den nationalistiska anda som rådde, en försvenskningssprocess att ta fart som framförallt visade sig i den assimilerande språkpolitiken. Nationalstatens homogeniserande ideologi kom att i hög grad påverka vilka attityder tornedalingarna fick till sitt språk (Elenius 2007:57).

Språkpolitiken kom framförallt att märkas i de statliga skolor som började etableras i Tornedalen 1888. Staten finansierade kommunernas skolor med motkravet att det enda undervisningsspråket var svenska. Fram till slutet av 1950-talet drevs en konformistisk nationalistisk politik (Elenius 2007:71). Parallellt med hur den svenska språkpolitiken fortskred blev svenska det offentliga språket med hög status och finskan det språk som användes i det privata. Svenska förknippades med utbildning, arbete och modernitet och blev snart även det språk som användes i hemmen och lärdes ut till barnen (Winsa 1996).

Det finska språkets status försvagades ytterligare då en diskussion kring halvspråkighet påbörjades i samband med att Hansegårds bok *”Tvåspråkighet eller halvspråkighet”* gavs ut 1968. Studien genomfördes i Kiruna och fick stor spridning. Begreppet halvspråkighet fick stort utrymme i diskussionen som följde och stigmatiserade tornedalingarnas språkbruk (Wande 2007:138). Det spädde på föreställningen att det var bättre för barnen att lära sig ett ”fullvärdigt” språk istället för att växla mellan svenskan och finskan som man tidigare gjort. Detta bidrog till en svag kollektiv identitet hos tornedalingarna där de varken i det svenska eller det finska kände sig hemma (Winsa 1996).

Efter år av nedvärdering av språkbruket i Tornedalen pratade på 80-talet unga på högstadiet inte längre finska med varandra (Winsa 1996). Men samhällsdebatten kring minoriteters rättigheter hade under denna tid tagit fart globalt och påverkade även tornedalingarna (Elenius 2007:73). Den sista generationen tornedalingar som hade finska som sitt andra modersmål såg den accelererande försvenskningen som ett hot mot det språk och kulturarv de värnade om och år 1981 startade Svenska tornedalingarnas riksförbund - Tornionlaaksolaiset¹ (STR-T) (Wande 2007:138). STR-T plockade upp den gamla benämningen meänkieli² som ett sammanhållet begrepp för tornedalsfinska, gällivarefinska och vittangifinska. Den geografiska

¹ Denna organisation har drivit den tornedalska kultur och språkfrågan sedan dess grundande

² Meänkieli betyder *Vårt språk*

anknytningen kopplades på så sätt bort från språket (Johansson 2007:44) och meänkielibegreppet blev ett uttryck för en sammanhållen tornedalsk identitet (Wande 2007:138).

Nästan tjugo år senare, år 2000, blev Tornedalingarna klassade som nationell minoritet³. För att klassas som nationell minoritet måste folkgruppen skilja sig från majoritetsbefolkningen i Sverige, ha en uttalad samhörighet, egen identitet och funnits i landet i flera sekel (Laestadius 2015). Beslutet möjliggjorde att en språkrevitaliseringsprocess i större skala kunde inledas (Johansson 2007:54).

Intresseområde

Jag åkte upp till Tornedalen för att undersöka hur unga vuxna ser på språkrevitaliseringen av meänkieli. Framtidsutsikterna för meänkieli har, som för många minoritetsspråk, sett ganska dystra ut men nu verkar det som att attityderna till meänkielin hos unga vuxna håller på att förändras. Från att ha setts som ett ganska ”mossigt” språk reserverat för den äldre generationen, börjar meänkieli bli trendig. Tecken på detta är bland annat att sökande till nybörjarkursen i meänkieli på Umeå universitet de senaste tre åren ökat från 29 till 159 personer (Junkka 2015) och i mars 2014 startades Met Nuoret, tornedalingarnas ungdomsförbund. Jag ville ta reda på hur meänkieli används idag av min egen generation i tjuugoårsåldern och vilka attityder de har till meänkielin och språkrevitaliseringen.

En fråga som gnagde i mitt huvud var vad det finns för värden i att bevara och lära sig ett språk som talas i allt mindre utsträckning. Att språk och identitet är nära sammankopplat har jag visserligen fått med mig från mina socialantropologiska studier. Men eftersom antalet användare av språket länge sjunkit frågade jag mig i vilken utsträckning och på vilka sätt språket fortfarande har en betydande roll i att vara just tornedaling. Är det så att meänkieli fortfarande är betydelsefullt för gemenskapen i samhället eller finns där andra faktorer som gör att intresset nu börjar öka?

Tanken slog mig att om språket betraktas som ett kulturarv blir språkrevitaliseringen även ett sätt att föra vidare det kulturella arvet. Jag undrade om det var så att kulturarvet blivit viktigare för unga vuxna de senaste åren och hur detta uttrycks.

³ Även samer, romer, judar och sverigefinnar blev då nationella minoriteter.

Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats är att genom en kvalitativ antropologisk studie försöka fånga ett inifrånperspektiv av ovanstående aspekter av språkrevitaliseringen och hur de relaterar till varandra. Jag vill undersöka om unga vuxna i Tornedalen anser att språket har betydelse för samhörigheten lokalt och hur de ser på språket som ett kulturarv. Med hjälp av intervjuer och deltagande observation vill jag i denna uppsats förmedla en större förståelse för vilka attityder unga vuxna har till språkrevitaliseringen och vilka värden de lägger i bevarandet av meänkieli. Denna uppsats kommer följa upp tidigare forskning på attityder gentemot meänkieli. Genom att kombinera den socialantropologiska ansatsen med ett kulturarvsperspektiv hoppas jag kunna bredda förståelsen av meänkieli som identitetsmarkör.

För att komma åt ovanstående syfte kommer jag svara på följande forskningsfrågor:

- 1. När blir meänkieli viktigt för unga vuxnas identitet som tornedaling och vad betyder språket för gemenskapen i det lokala samhället idag?*
- 2. I vilket sammanhang blir meänkieli ett kulturarv för unga vuxna i Tornedalen och hur anser de att språket ska förvaltas?*

Teoretiskt ramverk

Att försöka styra in ett empiriskt material i en ram av förbestämda teorier och begrepp är inte enkelt och inte heller ett antropologiskt förhållningssätt⁴. Men jag hade en teoretisk förförståelse utifrån den litteraturstudie som föregick fältarbetet samt ett tydligt syfte med studien. Det går inte att komma ifrån att jag styrdes av de motiven, både i mitt utförande och i analysen av empirin. Teorierna jag valt att använda mig av har det gemensamt att de berör gränser; gränser mellan olika sociala grupper, gränser mellan ett då och ett nu, vad som upprätthåller dem och hur språket speglar gränserna. Hur teorierna samspelar med varandra kommer sedan utvecklas i empiridelarna. Genom hela uppsatsen kommer jag ha ett konstruktivistiskt tankesätt både när det gäller etnicitet och historia. Det innebär att jag förstår dessa fenomen som något som uppstår i de kontraster människan skapar genom att kategorisera världen. Dessa konstruerade gränser vi människor bygger är föränderliga och dynamiska (Ronström 2007:289). Andra teoretiska ramverk hade belyst materialet ur andra perspektiv men då jag valt att analysera empirin utifrån gränser blev nedanstående teorier de mest relevanta.

⁴ Med antropologiskt förhållningssätt menar jag att empirin bör styra valet av teori.

Tidigare forskning kring meänkieli har framförallt skett ur ett lingvistiskt och historiskt perspektiv. Hur attityderna har förändrats genom åren utifrån dessa discipliner redogjordes i bakgrunden till den här uppsatsen och det är den litteraturen jag lutar mig emot. Däremot har jag inte hittat någon antropologisk studie som tidigare undersökt själva attityderna till språkrevitaliseringen av meänkieli. Till min hjälp i analysen har jag därför använt mig av följande teorier.

Antropologisk lingvistik

Mitt ramverk utgår ifrån antropologisk lingvistik. Grunden i denna gren av antropologi är Sapir-Worf hypotesen vilken anser att språket speglar våra kulturella behov och kunskaper. Språket blir då det centrala i hur vi konstruerar våra identiteter och hur vi ser på världen (Duranti 1997:56). Det har gjorts en mängd forskning på att försöka förstå relationerna mellan språk, kultur och samhälle. Jag har valt att använda mig av Philip Rileys⁵ bok *Language, Culture and Identity* (2007). I vilken han undersöker hur flerspråkiga människor i olika kulturer använder språket för att uttrycka sin identitet. Riley utgår ifrån att språket formar våra identiteter i relation mellan talaren och lyssnaren. Detta påverkas av vilka eller vad vi vill förknippas med eller ta avstånd ifrån. Samhällets värderingar styr på så sätt individens språkanvändning (Riley 2007:12).

Etnicitet

I forskningsfrågan står tornedalsk identitet i centrum. För att förstå språkets innebörd för identiteten behövde jag alltså få klarhet i begreppet etnicitet. Jag bestämde mig för att utgå ifrån Fredrik Barths teorier. Han menar att det i studier som berör etniciteter bör fokuseras på de processer som skapar sociala gränser. Människor och information kan röra sig över dessa gränser men de uppfattas ändå som intakta. Det förutsätter att det finns mängder av likheter mellan olika sociala grupper men att den kognitiva gränsen ändå fyller en storts funktion. För att kunna upprätthålla gränsen krävs då ett generellt antagande både inom och utanför gruppen; att gruppen ifråga har gemensamma sociala praktiker (till exempel språk) som skiljer sig ifrån andra grupper. Etnicitet är relativt. Beroende på sammanhang förstärks eller försvagas gränserna beroende på om de görs viktiga eller ej i den specifika situationen. Vi skapar vår sociala identitet utifrån tillhörighet i flera olika grupper. Etnicitet är en av tillhörigheterna men det varierar i vilken grad just denna görs viktig för identiteten (Eriksen 2001).

⁵ Philip Riley är professor emeritus i etnolingvistik vid Nancy-Universität i Frankrike

Språkrevitalisering

Språkrevitalisering innebär att ge ny kraft i ett språk som håller på att assimileras in i ett annat (Elenius & Ekenberg 2002:24). Att studera språkrevitalisering är en relativt ny gren inom lingvistik som har uppstått som en reaktion på att allt fler språk i världen dör ut. Mycket av litteraturen fokuserar på orsaker till varför antalet användare av ett språk sjunker och vad som kan göras för att bevara det. Majoriteten utgår även ifrån att språkrevitaliseringen är betydelsefullt för minoritetsgrupperna (Grenoble & Whaley 1998).

Bland de mest citerade verken finns antologin *Endangered Languages – Language loss and community response* (Grenoble & Whaley 1998). Där skriver bland andra Nancy D. Dorian (1998) om hur språkdöd hänger ihop med att språket blir så förknippat med människor som har låg social status att talarna själva överger och undviker att lära sina barn det. Hon menar att när en starkare grupp tar över den politiska makten över ett annat samhälle är det förståeligt att de erövrade vill lära sig språket förknippat med makt. Att tappa sitt första språk däremot, har att göra med västerländska nationalistiska ideologier om att samhällen ska vara monospråkiga. Det är tydligt i hennes text att språkrevitalisering är beroende av ett starkt självförtroende hos talarna. Självförtroendet hänger ihop med att man som lingvistisk grupp förstår sig själva i den bemärkelsen att man delar något genom språket så som kultur, historia och etnicitet. Denna förståelse växer också fram när relationer till andra grupper tydliggörs (Dauenhauer & Dauenhauer 1998). Med det perspektivet uppträder språkrevitaliseringen i en kontext där språkets överlevnad blir starkt kopplat till att upprätthålla minoritetsgruppers etniska samhörighet.

Kulturarv

Utifrån Owe Ronströms⁶ teorier betraktar jag kulturarv i den här uppsatsen som en konstruktion i vad Anthony Giddens kallar senmodern globaliserad tid med allt fler sociala nätverk. Giddens ser kulturarv som en homogeniserande motkraft till den diversifiering globalisering medverkar till. I det perspektivet blir kulturarvet på samma gång resultatet av samma tidsanda (Ronström 2007:290). Att lyfta fram historia och kultur som något lokalt unikt är i sig inte speciellt utan något som sker globalt för att tillmötesgå samtidens förväntningar. Ronström menar att kulturarv kan ses som något som uppkommer men också skapar ett kvalitativt glapp mellan förr och nu. Vad vi kategoriserar som något som hände förut och vad som innefattas av nuet glider ifrån varandra och i den allt större sprickan uppstår behovet av kulturarvskonstruktioner som en slags brobyggare. Ronström menar att

⁶ Professor i etnologi vid Uppsala universitet

förklaringsmodeller till varför kulturarv uppstår, så som att det skapar trygghet, gemenskap och rötter, bidrar till att glappet mellan förr och nu även uppfattas som större (ibid:274).

Metod och fält

För att uppnå validitet strävar uppsatsen efter att ge en tydlig bild över hur studien och fältarbetet utvecklats för att läsaren tydligt ska kunna urskilja på vilket sätt mina slutsatser dragits. Nu följer en redogörelse över hur jag utfört de kvalitativa metoderna; semi-strukturerade intervjuer och deltagande observation som uppsatsen vilar på.

Min tidigare koppling till fältet gjorde att jag förlitade mig på att de kontakter jag hade skulle hjälpa mig vidare i att hitta fler respondenter. Denna metod medför dock att det är ett visst socialt nätverks perspektiv som speglas i uppsatsen. Att använda sig av en huvudinformatant för att komma in i ett fält är dock en beprövad antropologisk metod (DeWalt & DeWalt 2011:44). Jag hade kontaktat min syssling och meddelat att jag skulle göra en studie men det var ändå med en viss nervositet jag klev in i fältet. Det gick dock enligt min mening smidigt och jag fick sex intervjuer. Fyra med människor som kommer ifrån och är bosatta i Övertorneå, tre kvinnor och en man i åldrarna 23 – 33. Av dem hade två en mamma från finska sidan av Tornedalen och på så sätt fått språket i hemmet. En av dem hade lärt sig meänkieli i tonåren men hade meänkielitalande föräldrar och den sista kunde en del ord och fraser och hade en förälder som kunde meänkieli men som inte använde det. De fyra kommer ha figurativa namn i uppsatsen.

Utöver dessa intervjuade jag två aktiva meänkieliförespråkare bosatta i Luleå kommun. Innan jag åkte upp bokade jag en intervju med Johanna Sirkka, ordförande för Met Nuoret. Under fältarbetets gång kom programmet Gränslöst på P4 Norrbotten på tal. Programmet riktar sig till unga mellan 18-35 år och har många inslag på meänkieli. Jag kontaktade programledare Ida Brännström och genomförde en intervju med henne.

De semi-strukturerade intervjuerna gjordes efter en guide i *Metodpraktikan* (2007) med inledande ”grand tour questions”, det vill säga öppna tematiska frågor, med efterföljande fördjupningsfrågor för att ge respondenten chans att utveckla sitt resonemang. Intervjuguiden gjorde jag efter att själv kartlagt min kunskap och relation jag hade till de ämnen jag ville beröra i uppsatsen. Intervjuerna med Johanna och Ida skilde sig något åt från de övriga för att rikta in sig mot deras arbete med språkrevitaliseringen. Dessa samtal gled dock in i en liknande struktur som i de andra intervjuguiderna. Jag tycker intervjuguiderna fungerade bra och samtalen blev mellan 45 till 90 minuter långa. Jag antecknade inget utan spelade in

samtalen för att senare transkribera dem. Detta gav mig möjligheten till ett mer aktivt lyssnande och det gav mig möjlighet att ta in stämningar i samtalet.

Respondenternas förhållningssätt till meänkieli står ofta i relation till den äldre generationen, men jag har valt att inte låta dem få en egen röst i den här uppsatsen. Det är en avgränsning jag gjorde eftersom det ofta är de som tidigare fått framföra sina åsikter och mitt syfte är att lyfta fram de yngres perspektiv. Likaså har jag inte undersökt hur tornedalingar i diasporan ser på meänkieli utan fokuserat på vad språket har för betydelse just i ett tornedalskt samhälle. Eftersom meänkieli tidigare varit förknippat med manligt kodade språkdomäner hade det även varit intressant att granska frågorna ur ett genusperspektiv. Att genus skulle vara relevant i unga vuxnas förhållande till meänkieli framkom dock inte i mitt material men med ett annat syfte hade detta kunnat undersökas närmare.

Parallellt med intervjuerna använde jag deltagande observation för att försöka komma åt det som Clifford Geertz (1973) kallar för *thick description*. Jag har alltså själv tagit del av livet i Övertorneå i den mån det varit möjligt, detta för att försöka förstå den kontext som meänkieli finns i. Det gör att jag kunnat sträva efter ett inifrånperspektiv och genom det analysera betydelsen av användandet av meänkieli. På plats i fältet gjorde jag så kallade "jot-notes" i min mobil som jag sedan utvecklade till fältanteckningar på datorn (DeWalt & DeWalt 2011:161). Mina observationer gav mig fler verktyg i analysen och kommer till viss del komplettera respondenternas intervjusvar i empiriavsnitten. Analysen av materialet gjordes även med hjälp av den förförståelse jag hade tagit till mig genom litteraturstudien.

Valet av Övertorneå

Övertorneå har länge varit en utflyttningsbygd och sedan 1968 har folkmängden sjunkit med 23 procent till idag 4 711 invånare (Reginofakta: Övertorneå Kommun). Medelåldern är den nionde högsta i Sverige (Ekonomifakta: Övertorneå). Anledningen till valet av Övertorneå är dels praktiskt men kommunen är även intressant ur andra aspekter. Kommunen ligger mitt emellan de två andra gränsstäderna Haparanda och Pajala. I Pajala är andelen meänkielitalare hög och har länge varit centrum för Tornedalens kulturliv (Winsa 2007:84). Haparanda å sin sida är så tätt sammankopplat med finska Torneå att finska där får en helt annan betydelse för sociala kontakter och jobbmöjligheter (Niva 2011:24). Övertorneå har inte en tydlig kulturanknytning utåt sett och saknar en större gränstad på finska sidan som dominerar området. Därför tyckte jag det skulle bli intressant att undersöka hur människor här förhöll sig till meänkieli.

Bild 1: Illustration Anders Suneson
(min markering för Övertorneå)

Etik

Det faktum att jag själv har kopplingar till Tornedalen sedan tidigare genom min pappa har ofrånkomligen påverkat min position i fältet och vilka antaganden jag gjort i analysen av mitt material. Begreppet "halfie" har använts av antropologer för att positionerar sig själva i två gruppstillhörigheter. Detta implicerar att jag med en fot i Tornedalen skulle kunna ge en sannare bild av fältet och även själv kunna representera det (Abu-Lughod 1991:143). Så enkelt är det dock inte då våra identiteter inte är konstruerade av två halvor av etnisk tillhörighet som skulle stå i kontrast till varandra (Narayan 1993:673) Det jag presenterar i den här uppsatsen är en del av en sanning som inte är mindre oproblematiserande för att jag heter Aili i efternamn. Snarare har jag fått arbeta mer med att inte romantisera Tornedalen, vara tydlig med min forskarroll i fältet och vara reflexiv i vad min koppling till Tornedalen innebär för hur de jag möter uppfattar mig. För att öka min chans till att på ett mer självreflexivt sätt kunna analysera fältet bad jag min syssling, som jag själv intervjuat några dagar innan, intervjuas mig. Hon valde frågorna själv. Detta hjälpte mig att sätta ord på mina egna tankar och känslor för meänkieli. Vad som sas då kommer framträda i de reflexiva kommentarerna i empiriavsnittet.

Vidare har jag tagit hänsyn till vetenskapsrådets (2002) fyra etiska riktlinjer i mitt arbete. Varje intervjutillfälle inleddes med en sammanfattning av studiens syfte, klargörande av respondenternas roll i studien och deras rätt att avbryta deltagandet. Därefter följde en diskussion kring de begränsande förutsättningarna att skapa total anonymitet i ett litet samhälle trots figurativa namn. Jag vägde här forskningskravet mot individskyddskravet och kom fram till att kunskapstillskottet vägde över risken för att individerna kunde identifieras.

Ida och Johanna var medvetna om att deras fullständiga namn skulle användas i uppsatsen då de representerar något utöver sig själva. Respondenterna har alla fått chansen att läsa igenom studien innan publiceringen, varav två har kommit med sina synpunkter.

Empiri och analys

Nedan följer en redogörelse för mitt empiriska material och analysen av det. Jag börjar med att redogöra för en diskussion kring meänkieli bland de jag umgicks med under mitt fältarbete. Därefter kommer det kort redogöras för hur meänkieli förhåller sig till finskan för att övergå till hur språket används av unga vuxna i Övertorneå. Sedan följer en mer ingående genomgång över vilken roll meänkieli spelar för en identitet som Tornedaling utifrån respondenternas svar. Jag avslutar med att beskriva i vilka sammanhang meänkieli betraktas som ett kulturarv. Vilken roll språkrevitaliseringen och historiemedvetenheten har i respondenternas attityder kommer vara mitt genomgående fokus.

Anteckningar från en kväll i Juoksengi

På min andra dag i Tornedalen är jag medbjuden på grillkväll i Juoksengi hos Sara och Kristoffer. Jag får skjuts dit från Övertorneå av Saras syster Rebecka och hennes sambo. Från vägen kan vi se hur brasan redan är tänd i den annars mörka eftermiddagen. Vi sätter oss på renfällar och den marinerade älgsteken läggs på gallret. Vi hör renarnas klockor från ängen bredvid oss, är medvetna om älven som strömmar förbi hundra meter bort och skrattar åt hur mycket stockholmarna skulle betala för en sådan här magisk kväll. Medvetenheten om självexotifieringen är där och Kristoffer meddelar att han börjar bli lite trött på viltkött. Samtalet rör sig efter ett tag mot min uppsats och jag säger att första intervjun med Ellen är bokad. ”Vad bra!” Utbrister Sara. ”Hon pratar ju faktiskt meänkieli”. Jag svarar att Ellen hellre vill kalla det för ”minkieli”. De andra skrattar och meddelar att alla nog har sin egen variant. Sara vänder sig till Kristoffer och frågar vad han pratar för finska. Han svarar att här pratar man ju inte meänkieli, i Övertorneå. Det är mycket mer finska. I Pajala pratar man meänkieli. Han fortsätter med att säga att det här kommer ju förvinna ”Ingen av oss pratar det ju”. Rebecka undrar om det verkligen kommer det. Finns det inte alltid några eldsjälur som vill driva det vidare? Kristoffer verkar tvivla. Sara nämner en man i Övertorneå som alltid kommenterar på Facebook och är på kommunen så fort allt inte är översatt till meänkieli. Jag frågar hur folk uppfattar den här personen. ”Alla tycker han är lite för mycket” säger både Sara och Kristoffer. Jag frågar hur gammal han är och Sara svarar att han är runt 50 år. Jag konstaterar att han tillhör annan generation och de andra nickar som om det då inte är lika konstigt.

På några minuter har vi berört många av de ämnen som den här uppsatsen tar upp. Det finns en medvetenhet om hur majoritetssamhället betraktar den här sortens situationer och även att man skulle kunna dra nytta av att exotifiera delar av vad Tornedalen är. Det finns här en gräns som kan vara gynnsam att upprätthålla. Samtidigt är språket inom deras generation inte en självklar del av det tornedalska. Även vad betraktar benämningen på språket finns en del osäkerhet. Vad är egentligen meänkieli och vad är finska? Vem bestämmer vad som ska vara rätt och varför?

Meänkielis förhållande till finskan

När jag pratade med mina respondenter om meänkieli märkte jag snart att jag hade svårt att avgöra vad som betraktades som finska respektive meänkieli. För mig som inte kan något av språken är det svårt att höra en tydlig skillnad och många respondenter uttryckte själva att det var svårt att avgöra när finska slutade och meänkieli började. Inte så märkligt när meänkieli har sitt ursprung i det finsk-ugriska språket men fått sin särprägel av många svenska låneord (Elenius & Ekenberg 2002:19). Eftersom att finskan på den svenska sidan Tornedalen inte i samma utsträckning påverkats av språkliga förändringar på den finska har också många äldre finska ord levt kvar i Tornedalen (Winsa 2007:238). Riley (2007:56) menar att det är omöjligt att hitta lingvistiska kategorier som kan avgöra när ett språk tar slut och ett annat börjar. Att betrakta meänkieli som ett eget språk istället för en dialekt till finskan blir då till stora delar ett politiskt ställningstagande. Att meänkieli fått status som språk har till stor del att göra med att det är en finska som inte pratas i Finland men kanske framförallt för att tornedalingarna själva ville att det skulle betraktas som ett språk. Att ge meänkieli språkstatus var en betydande symbolisk seger för de som ville stärka den tornedalska gruppidentiteten (Hyltenstam 2007).

Mina respondenter växlar mellan att kalla sitt språk finska och meänkieli men oavsett syftar de då på det språk som pratas i Tornedalen. När de pratar om den finska som pratas på den andra sidan gränsen talar de om riksfinska.

När pratas det meänkieli i Övertorneå?

Hur ser då språkanvändningen ut hos unga vuxna i Tornedalen idag? Med utgångspunkt i vad mina respondenter har sagt och vad jag själv tagit del av är det tydligt att användandet av meänkieli framförallt sker i relation till den äldre generationen. Däremot läggs det ibland in uttryck som *no niin*⁷ eller olika fraser i samtal sinsemellan, nästan som ett storts slang.

⁷ *No niin* har lite olika betydelser men skulle kunna översättas till *Då avrundar vi det här* (författarens översättning)

Meänkieli är väldigt närvarande i Övertorneå när man lyssnar till samtal och är något som tas som självklart.

Du behöver inte kunna svenska för att bo här. Du klarar dig på meänkieli om du kan det. [...]

Jag tänker som inte riktigt på om jag hör någon prata meänkieli. Hör du mycket meänkieli här?

Det är Johan som frågar när jag intervjuar honom vid sitt köksbord. Och visst snappar jag upp en del meänkieli när jag går på affären i Övertorneå. Då är det uteslutande grupper av äldre män och kvinnor som står och samtalar. Då medelåldern i kommunen är hög är det många som fortfarande pratar meänkieli här. När jag hör meänkieli pratas mellan generationerna är det när kunden tar initiativet. Johan som jobbar i affär samstämmer i att äldre gubbar håller fast vid meänkieli och undviker att använda svenska. Vissa äldre tar sig på så sätt rätten att sätta ramarna för vilket språk som ska användas och lägger då samtidigt grunden för vilka identiteter samtalsdeltagarna kommer kunna ta i sammanhanget (Riley 2007:99). Den markör som de äldre gör visar att meänkieli är viktigt både för personlig och kollektiv identitet.

De starka domänerna för meänkieli utanför hemmet är speciellt de traditionella och mansdominerande näringarna som jakt, fiske och jordbruk (Winsa 1996). Mina respondenter menar också att meänkieli är vanligt inom äldreomsorgen eller i affären och för att få jobb är det ett stort plus om du kan språket, men finskafinska⁸ uppfyller också det kravet. I skogen är det dock meänkieli som gäller menar Sara. Hon fick en plats i jaktlaget för cirka ett år sedan och skrattar när hon tänker på hur hon ibland inte hänger med i vad som händer eftersom att meddelandet om att älgen skjutits sägs på meänkieli. I det här sammanhanget finns det en förförståelse av att alla ska kunna använda sig av meänkieli och anpassningen till det svenska språket har varit liten. Deltar man i aktiviteter där meänkieli är det dominerande språket blir det svårt att alltid bli inkluderad. Det har bidragit till att Sara börjat intressera sig för meänkieli och säger att hon ska börja ta kurser. Eftersom vår kunskap i språk är knutet till vilket deltagande man har i samhället blir skillnader i hur mycket meänkieli man tar till sig olika mellan individer (Riley 2007:39). Även för de respondenter som har vuxit upp med meänkieli eller finska i hemmet är det inte självklart att de använder det utanför familjen eftersom de inte rör sig i sammanhang där språket används i så stor utsträckning. Däremot används ord eller fraser i samtal som i övrigt är på svenska.

Att växla språk mitt i en konversation kommer mer eller mindre naturligt för de respondenter som vuxit upp med språket. Denna kodväxling är ett välkänt fenomen för användarna av meänkieli (Elenius & Ekenberg 2002:23). Det sker i situationer där deltagarna i samtalet är

⁸ En term lånad från Hyltenstam ur *Mer än ett språk* (2007) som är en omskrivning av riksfinska.

medvetna om varandras kompetens i meänkieli. När jag pratar om detta med Ellen slår det henne att det just är kodväxling hon gör:

Om man börjar ett skämt på finska kan det bli att vederbörande svarar på finska av någon anledning och då blir det som någon sorts jargong, att man fortsätter snacket på finska och sen helt plötsligt är man över på svenska. Jättekonstigt egentligen! Alltså när man tänker efter! Vad är grejen där?

Att de två språken samspelar för att få fram en poäng i samtalet ska generellt inte ses som ett tecken på att språkkunskaperna i det ena eller det andra språket är bristfälliga, som i fallet i debatten om ”halvspråkighet”, utan kodväxlingen ska ses som en kombinerad kompetens. De språkliga varianterna samspelar i relation till individens platsbestämda sociala interaktion och de normer och praktiker som gäller i en viss situation. Användandet av koderna manifesterar olika roller och identiteter möjliga för den givna situationen (Riley 2007:66). Att slänga in kommentarer eller dra ett skämt på meänkieli är ett sätt att visa på en gemenskap men det finns också risk för en exkludering. Eftersom kunskaperna i meänkieli varierar stort hos unga vuxna använder de därför oftast mest svenska för att alla ska kunna delta i samtalet på lika villkor.

Meänkieli är alltså en del i respondenternas vardag och något de i mer eller mindre utsträckning måste förhålla sig till oavsett hur mycket de själva behärskar språket. Flera av respondenterna säger att de använder mer meänkieli än vad de tror men att de inte reflekterar så mycket över det. Frågan blir då hur respondenterna ser på relationen mellan meänkieli och en tornedalsk identitet.

Attityder till meänkieli och språket som identitetsmarkör

För att klargöra vill jag börja med att ingen av respondenterna uttrycker att en tornedalsk identitet skulle stå i opposition till att även vara svensk. Den tornedalska kulturen är en del av den svenska och tvärt om och de kognitiva gränserna mellan dem varierar från person till person. Hur de gränserna förhåller sig till respondenternas relation till meänkieli kommer nu diskuteras.

När jag pratar med mina respondenter blir det tydligt att attityderna till meänkieli skiljer sig åt. Det finns dock vissa gemensamma ståndpunkter som går att urskilja. Framförallt är alla noga med att säga att de inte skäms eller undviker meänkieli. Den skam som de är medvetna om har funnits tar de starkt avstånd ifrån. På så sätt verkar det ha skett en tydlig attitydförändring.

Vad jag reagerade på var att de respondenter som inte aktivt jobbade med språkfrågan inledningsvis inte kallade den finska de pratade för meänkieli. Att begreppet meänkieli inte riktigt har fått genomslag har även tagits upp av Niva (2011:27). Där ansåg respondenterna från Haparanda att begreppet var onödigt då det redan kallades för finska eller tornedalsfinska. Jonas uttryckte det som att meänkieli var något som användes när människor som hade svenska respektive finska som modersmål kommunicerade med varandra - ett hjälpspråk när varken svenskan eller riksfinskan räcker till. Han sa även att det roliga med meänkieli var att det var så fritt och lekfullt. Ellen menade att hon pratade sin egen variant, minkieli, och Klara visste inte riktigt om hon kunde kalla sin finska för meänkieli. Ellen och Klara har båda föräldrar som kommer från ”över bron”, den finska sidan av Tornedalen. Även om de alla uttrycker att de är tornedalingar så kopplar dessa tre respondenter den tillhörigheten med att de bor i det geografiska området. De verbaliserar inte att det skulle röra sig om en etnisk tillhörighet.

När jag satt i bilen med pappa en fredagskväll slog vi på P4 och lyssnade på Finmix, ett program där människor med koppling till Norrbotten kan ringa in och hälsa till närstående. Här pratar programledaren både svenska och meänkieli och de som ringer in tar det språk som ligger dem närmast eller hoppar mellan språken så som samtal ofta ser ut i Tornedalen (Westergren 2007:19). När det var en äldre dam som ringde in för att säga hur mycket hon saknade sin granne pekade pappa på bilradion och sa: ”Lyssna på detta, det här är den riktiga meänkielin, den gamla”.

Attityderna till vad begreppet meänkieli innebär skiljer sig alltså. Från att förknippas med något som är väldigt formbart till att symbolisera något autentiskt. Meänkieli är det officiella namnet på språket i Tornedalen men det råder alltså inte konsensus om innebörden av begreppet än. Meänkielibegreppet är också starkt förknippat med just språkrevitaliseringen. Med det kommer en förståelse om vilka det är som pratar språket och hur de förhåller sig till andra grupper (Dauenhauer & Dauenhauer 1998). De respondenter som inte i så stor utsträckning verbaliserar vad det innebär att vara tornedaling är också mindre benägna att kalla sitt språk meänkieli.

För Sara som uttrycker en stark tornedalsk identitet blir meänkielibegreppet symboliskt laddat. Hon kan bara lite meänkieli själv men vill lära sig meänkieli, inte finska, för att känna sig ytterligare som en del av en tornedalsk identitet. Hon tillsammans med resten av respondenterna uttrycker dock att kunskaper i meänkieli inte är nödvändigt för att känna sig som tornedaling eller ha gemenskap i samhället. Däremot ger kunskaper eller bara en relation

till språket det där lilla extra. Att uttrycka ett värde i meänkieli visar på att man tycker att en gruppidentitet som tornedaling är viktigt. Sara säger:

Att ha ett språk som på något vis knyter an Tornedalen, från Haparanda till norra Kiruna. Det är ju skithäftigt. Jag får typ rysningar när jag börjar prata om det. [...] Det visar på en slags förening. Att vi har någonting någon annan inte har och det gör oss speciella.

I intervjun som min syssling gjorde med mig blev det tydligt att det här kanske var en av de starkaste kopplingarna till min egen identitet som tornedaling. Att vara i ett sammanhang där det pratas meänkieli eller lyssna på sånger har en otroligt emotionell laddning för mig. Trots det har jag aldrig försökt lära mig språket.

Att hävda att språket skulle vara nödvändigt för gruppidentiteten går inte längre i många minoritets samhällen (Dorian 1998:20) men språket är idag det som tornedalsförespråkarna tydligast trycker på för att skilja tornedalingarna från majoritetssamhället (Westergren & Åhl 2007) vilket idag utesluter många unga. Sara säger att attityderna till språkrevitaliseringen bland meänkieliaktivisterna⁹ kan vara rätt dubbeltydig:

Det har varit jättesjuka debatter att *Du är inte tornedaling om du inte kan meänkieli*. Det är ju bara de som kan meänkieli som skriver sådant. För att de ser sig som någon övermakt och så är de dem som är skiträdda för att det ska bli nedskrivet. Då är det ju fler som kan lära sig meänkieli fast det är egentligen det de vill, men ändå inte.

Det är en balansgång där meänkieliförespråkarna måste väga inkludering mot en uppluckring av gränser som definierar gruppen. Jag tolkar Sara som att hon upplever att det finns vissa individer som inte vill att meänkieli ska bli tillgängligt för alla. Att den tornedalska identiteten ska vara något för de som vuxit upp med meänkieli och inte något de individer i familjer som tappat språket kan identifiera sig med. Johanna Sirkka från Met Nuoret menar dock att det mer handlar om att man som tornedaling har en relation till språket för att identifiera sig med det.

Det kan vara bara kul att höra det. [...] Man känner, åh det är mitt språk, även om man inte ens förstår det. [...] Vi vill inte exkludera någon. [...] Vi är ju ganska liberala med allting. Om man jämför med de äldre som är ganska kompromisslösa när det kommer till det där.

⁹ Meänkieliaktivister är ett begrepp flera av respondenterna använder och syftar då på några individer som profilerat sig som meänkieliförespråkare. Dessa har inte en gemensam agenda utan verkar utifrån sina egna ideal.

Johanna säger att de som kallar sig samer, kväner¹⁰ eller ”byfinnar”¹¹, men som har en koppling till meänkieli, också är välkomna i förbundet. Johanna ser ett behov av att samla alla som har ett förhållande till meänkieli i samma organisation. Meänkieli blir ett samlande begrepp och sedan kan de som är med även kalla sig samer, kväner, tornedalingar, vad som känns närmast en själv. Samtidigt förstår hon den tidigare generationens behov av att göra de kategoriseringar de gjorde eftersom de upplevt ett förtryck som till viss del skilt sig åt mellan de olika grupperna. Men nu menar Johanna att det finns mål som bäst uppnås genom att gå ihop. Det blir tydligt hur definitionen av de etniska gränserna är förhandlingsbara och fyller vissa syften i nuet (Eriksen 2001).

Hos Ida och Johanna som aktivt jobbar med revitaliseringen av meänkielin finns inte den otydlighet kring begreppet som respondenterna i Övertorneå har. De har en tydligare bild av vad meänkieli innebär för dem som tornedalingar. De uttrycker båda att det är något de har lärt sig. Även om de båda har språket med sig från hemmet blev meänkieli betydelsefullt först när de förstod begreppets innebörd och historia. För att språkrevitalisering ska lyckas måste de individuella talarna och samhällena förstå vad som har gjort att de inte i samma utsträckning pratar tidigare generationers språk (Daunhauer & Daunhauer 1998:63). Genom att Ida och Johanna har hamnat i sammanhang där de fått lära sig om Tornedalens historia och fått använda sig av språket har de insett vilken fördel meänkieli innebär för dem. Johanna beskriver insikten hon fick när hon var på Tornedalsteatern med att det gjorde henne till en lyckligare människa.

Språkrevitalisering genom standardisering har i olika utsträckning påverkat hur unga vuxna förhåller sig till meänkieli. Jonas upplever inte att det påverkar hans språkbruk nämnvärt. Andra upplever att det skapas en rädsla att säga fel. Hur språket ska utvecklas och användas råder det en del oenighet om. Ida jobbar aktivt i programmet Gränslöst med att få unga att våga uttrycka sig på meänkieli. Hon mötte i början protester från äldre aktivister som tyckte att hon inte pratade språket som de anser att man ska.

Det finns väl de som inte alls har gillat mig, som har skrivit elaka inlägg i tidningarna och sådär. Och det är ibland de här som jobbar med meänkieli då. Så det är ju inte alltid så lätt. Och då kan

¹⁰ Kväner är en annan benämning på majoritetssamhällets begrepp tornedalingar, som inte är förknippat med det geografiska området. Begreppet kväner används officiellt i Norge för att benämna motsvarande etniska grupp (Johansson 2007:44).

¹¹ Johanna menar att byfinnar kallas de som pratar eller har pratat meänkieli i slakten, men som bor längre in i landet från den finska gränsen än Tornedalen.

jag ju höra mina kompisar *men gud om de säger sådär om dig, då kommer jag aldrig vilja öppna min mun.*

Som jag nämnt tidigare är det många unga vuxna som använder vissa fraser eller uttryck. Men det finns en spärr till att våga prata det i någon större utsträckning, eller säga att det är meänkieli man pratar. Då är det ibland enklare att säga att man har sin egen variant för att inte riskera att prata fel ”autentisk”¹² meänkieli. Språkrevitaliseringen är beroende av att den kodifiering av meänkieli som språkvetare föreslår accepteras av samhället. Acceptansen bestämmer vilken roll språket får i samhället (Hyltenstam 2007:256). Men det är inte språkrevitaliseringen i sig som förknippas med att bli osäker på att använda meänkieli. Utan det är kopplat till en del av språkaktivisterna som vill att meänkieli ska låta som det gjort förut. Att ta till sig begreppet meänkieli och göra det till en del av sin identitet beror då på om unga förknippar begreppet med något ”autentiskt” eller något formbart - vilken av dessa båda sidor av meänkieli som får störst utrymme och vad som känns närmast ens egen relation till språket.

Respondenterna säger alla att språkrevitaliseringen höjer statusen på meänkieli vilket då skulle göra en tornedalsk identitet mer tillgänglig och attraktiv. För trots att språket hos respondenterna inte ses som en nödvändighet för att vara tornedaling påverkar attityderna till meänkielin även hur en tornedalsk identitet betraktas (Hyltenstam 2007:237). Ida tog även upp betydelsen av att stärka majoritetssamhälle förståelse för minoriteten för att en identitet som tornedaling skulle stärkas. Hon pratar medvetet meänkieli i telefonen när hon är på Arlanda för att väcka folks nyfikenhet och hon betonar vikten av kultursatsningar från Tornedalen som lyfter språkets status i allas ögon. Det är tydligt att den egna identiteten är beroende av hur betraktaren tolkar den (Eriksen 2001)

Men gamla statusmönster är svåra skaka av. Respondenterna som pratade språket var tydliga med att säga att de nu inte kände någon skam över att använda meänkieli men det faktum att det var viktigt att uttrycka stolthet över språket är ett tecken på att det inte är självklart. Ellen säger att en del föräldrar fortfarande har inställningen att det är bättre att lära sitt barn ett språk, svenska. Att det är bökiigt att lära barnen två språk. Hur mycket den inställningen kommer ur den gamla halvspråksdebatten är svårt att säga. Kanske handlar det mer om förutsättningarna rent praktiskt. Även om svenska, finska och meänkielis status kanske inte

¹² Med ”autentisk” syftar jag här på hur respondenterna använder begreppet för att koppla språket till något statistiskt och med hur de äldre generationerna använder meänkieli.

längre kan placeras på en vertikal skala följer användandet av språken med vissa värderingar. Ida säger:

När jag var ung kände jag att det var ett jävligt mossigt språk. Sådär gammalt liksom. Det fanns ingenting för oss unga. Och det klart. Många ord och begrepp är ju äldre [...] Finskan har som ännu¹³ högre status. Men meänkieli idag, nu börjar det bli lite coolt, folk skriver på facebook, alltså sina statusar. De stavar fel och så men de bryr sig inte.

Tvåspråkighetens former och mönster både i samhället och för individen påverkas av vilka respektive attityder som finns gentemot de olika språken. Det påverkar i sin tur vilka sociala identiteter som görs tillgängliga för dig (Riley 2007:57). Att meänkieli görs synlig på sociala medier är ett tecken på att den tornedalska identiteten gjorts mer tillgänglig för unga. Ellen säger:

Det är väl det här med sociala medier. All information är så himla lättillgängligt. Så jag tror att folk blir mer och mer medvetna om allt! Och delvis det här med språken. Det kanske bara är något som har glidit med men så nu på senare år har det fått någon sorts uppsving. Att det är ganska hett på något sätt.

Meänkieli har även fått större utrymme i etablerade medier de senaste åren vilket också är viktigt för att höja språkets status och stärka språkrevitaliseringen (Grenoble & Whaley 1998:ix). Genom att synas även utanför Tornedalen får meänkieli en större acceptans även i majoritetssamhället vilket speglas i tornedalingarnas egna attityder (Hyltenstam 2007:279). Men starkast inflytande över att kunna vara stolt över en tornedalsk identitet genom språkanvändandet har ändå minoritetsspråkslagen varit. Jonas säger:

Förut har det som inte riktigt varit ett språk. Du har inte kunnat komma och säga att *Jag har minoritetsspråk, jag pratar meänkieli*.

Det finns inga raka svar på hur språkrevitaliseringen påverkar unga vuxnas attityder till meänkieli och hur de sen avspeglas i på vilka sätt en tornedalsk identitet görs mer tillgänglig. Att statusen har höjts och att fler börjar intressera sig för meänkieli verkar alla respondenter dock vara överens om. Men i debatten framträder en del åsikter om vad som är rätt respektive fel sätt att använda språket som gör en del unga vuxna osäkra i sitt användande. Även om en tornedalsk identitet inte hänger på kunskaper i meänkieli påverkar begreppets innebörd till viss del individernas relationer till språket och i förlängningen hur de ser på sin historia och identitet.

¹³ Dialektalt uttryck för *fortfarande*.

Meänkieli som kulturarv

När fältarbetet fortskred förstod jag snart att begreppet kulturarv var något som användes av de som aktivt drev språkfrågan, det vill säga Ida och Johanna. Deras svar kommer därför vara utgångspunkt i denna empiriska del. De andras svar på kommer att redovisas i förhållande till deras ståndpunkter.

För Johanna var bevarandet av meänkieli nära sammankopplat med att få unga att inse språkets roll som kulturarv. Johanna säger:

Det finns inte den här medvetenheten. Man vill inte, eller tycker inte att det är någonting. Vi vill ta tillbaka det här. Få folk att förstå och vara stolta över sitt kulturarv.

Att stärka språkets status genom att sprida en historisk medvetenhet om Tornedalen och meänkieli är ett av Met Nuorets primära mål (Metnuoret 2015: Om föreningen). Det handlar om att få unga att förstå värdet i språket så att de också ska få ta del av den insikt som de själva upplever har gett dem stolthet och trygghet. För att det ska lyckas behöver meänkieli kopplas till positiva värden också förknippade med tornedalingarna (Dorian 1998:3).

En del av dessa positiva värden är sammanlänkade med den historiska medvetenheten de talar om. Att hävda en gemensam historia har blivit allt viktigare för etniska grupper runt om i världen för att hävda en etnisk kulturell särställning. Ofta skiljer sig etniska gruppers historieskrivning från majoritetssamhällets. Deras historieskrivning lyfter upp nya vinklar och händelser för att uppfylla vissa syften i nuet (Eriksen 2001:267). Ida menar att en medvetenhet om Tornedalens historia betyder mycket för att se värdet i meänkieli.

Det tror jag betyder mycket men det är också ett krux för vi kan ju alldeles för lite. I skolan lärde vi oss om alla kungar som någonsin regerat över Sverige men vi lärde oss aldrig någonting om oss själva.[...] Bara det här med hur gränserna drogs och sådär kan man för dåligt [...] de pratar ju om skallmätningar på tornedalingar. Det vet jag ju nästan ingenting om. Allt som var udda... man ville väl försvenska allt. Det var väl det.

Att bli medveten om den försvenskingsprocess som skett i Tornedalen gör meänkieli till en markör som visar en stolthet över sitt ursprung. Tre av respondenterna i Övertorneå uttryckte att de gärna hade velat lära sig mer om Tornedalens historia och att det skulle påverka vilket värde meänkieli hade för dem.

Men att veta om Tornedalens historia behöver inte betyda att meänkieli betraktas som ett kulturarv. Kulturarv blir det först när vissa delar av historien lyfts fram till att användas för specifika syften i nuet (Ronström 2007). Ett sätt att använda meänkieli som ett kulturarv är att lyfta upp det som något unikt. Ida menar att det är den medvetenheten hos unga som växer:

Jag tror att unga fattar att det är en styrka idag att ha något annat, att vara lite annorlunda [...] Du försvinner liksom i mängden om du inte har någonting extra. Och det här är ju något vi har fått gratis på nå vis. [...] Det är ju vårt ursprung. I och med att allt händer i samhället så snabbt liksom och vi är uppkopplade överallt. Alltså våra rötter blir nog ganska viktiga.

Att bli medveten om sina rötter innebär för flera respondenter en trygghet. En förankring i vad som uppfattas som ursprung gör det lättare att ge sig in i något nytt (Ronström 2007:288). Genom att visa på en trygg förankring i en rörlig senmodern global tid gör dig attraktiv på arbetsmarknaden. Att skriva på ditt CV att du kan meänkieli ger dig möjlighet att sticka ut i mängden. Det udda och unika kan dessutom addera värde till Tornedalen, både som besöksmål och för de som bor där säger Sara. Eftersom att språkdöd kommer ur att talare överger sitt språk för att anpassa sig till det språk som har större fördel för dem behöver bevarandet av det förknippas med positiva värden som är av användning i nuet (Grenoble & Whaley 1998:22). De som tror på meänkielis överlevnad ser alltså vilka möjligheter i framtiden det finns i bevarandet av det.

Den historia som lyfts fram som kulturarv har länge byggt på försvenskningssprocessen och hur stigmatiserade tornedalingarna varit i sitt språkbruk. Johanna är tacksam för det arbete som STR-T har gjort som ledde fram till att meänkieli blev ett minoritetsspråk år 2000. Statusen på språket har höjts och Johanna hoppas att det snart ska bli ”coolt” för tornedalska ungdomar att prata meänkieli. Ida menar dock att kulturarvet måste få andra innebörder för de unga i Tornedalen om språkrevitaliseringen ska lyckas:

Vi unga har ju inte upplevt det där som våra föräldrar varit med om. Måste vi vara fast i det träsket hela tiden? Nu tycker jag vi ska se framåt på de möjligheter som finns. Inte alltid leva i det där att *då var det förbjudet*. För att för oss har det aldrig varit förbjudet.

Språkrevitaliseringen menar Ida skulle vinna på att omförpackas till något som inte är så förknippat med det som varit utan istället lyfta möjligheterna gällande det som kommer. Genom att omvärdera kulturarvet skulle meänkieli uppfattas som modernt och attraktivt för unga vuxna. Jag tolkar det som att Ida vill koda om meänkieli. Om-kodning av objekt eller

företeelser ses som kärnan i kulturarvsproduktion, där fenomen fränkopplas sina tidigare sammanhang för att nya aktörer lättare ska kunna ta till sig dem (Ronström 2007:275).

För de respondenter som haft språket med sig i vardagen men som inte är aktiva meänkieliförespråkare blir dock kulturarvsfrågan lite märklig. De upplever kulturarvsbegreppet, med rätta, svårdefinierat och distanserat. Då blir det i sammanhanget främmande att använda begreppet kulturarv när meänkieli är så närvarande i vardagen. Att bevara språket är för dessa respondenter snarare en praktisk fråga. Språket förenklar kommunikationen med de äldre och de på andra sidan älven. Meänkieli blir då inte något som måste legitimeras genom att det benämns som ett kulturarv. Att meänkieli är något i sig självt tycker förespråkarna också men de ser vinsterna i att använda sig av kulturarvsbegreppet för att få genomslag i sin sak.

I det expertsystem som Giddens menar är framträdande i en senmodern tid får vissa profiler ta rollen som företrädare och förklarare. Något som ofta måste ske för att en fråga ska få legitimitet. Detta skapar en viss distans mellan dem de företräder och deras agenda. Lokal förankringen är fortfarande viktig men idén om vikten av en lokal identitet är också en global konstruktion där det lokala till viss del kopplas loss från sitt sammanhang (Ronström 2007:116). Jonas uttryckte det som att det där med meänkieli fick väl de där aktivisterna hålla på med.

De här som riktigt kämpar för språket. Det är ju vissa som gör det och det kan ju vara bra, men jag tror inte att det har någon betydelse för oss som pratar det.

Kulturarvsfrågan tycks därmed vara viktig för de insatta men ses som relativt irrelevant för de som inte är engagerade. Viljan att bevara den språkliga varieteten skiljer sig ofta inom en minoritet så nu när meänkieli strävar mot en högre status är det inte självklart att alla skulle ändra uppfattning av dess värde samtidigt (Hyltenstam 2007:279).

Meänkieliförespråkarnas aktiviteter är ofta inriktade på att få fler att koppla ihop meänkieli med det tornedalska kulturarvet. Genom kunskapsspridning om Tornedalens historia hoppas de få fler att känna deras upplevelse av tillhörighet. Kulturarvet ses också som en motpol till en samtid de inte tar avstånd ifrån men som kompletterar även andra värden de uppfattar som viktiga. Sara säger:

För mig handlar det mer och mer om att människan blir materialiserad. [...] Medans jag egentligen inte tror att det är det vi mår bra av. Våra liv förgylls mer av att uppleva saker, att känna saker. Och att vi mer och mer kommer bort från våra traditioner, det skapas en distans till så mycket som inte skulle behöva vara distanserat. Just det här att se värdet i att ha meänkieli

som ett extra språk, att se det exklusiva i det. [...] Mer börja fundera på det, vad har det för värde egentligen? Det tror jag skulle få fler att faktiskt anamma meänkieli.

Jag tolkar Saras resonemang som att hon menar att värdet av meänkieli kan motsvara ett kommersiellt värde genom att framställa det som något exklusivt. Men att se språket som något unikt speglar samtidens värderingar snarare än äldre, som präglats av en stigmatisering av språket. Gränsen mellan ett då och ett nu förstärks när meänkieli förflyttas genom en kulturarvskonstruktion. Det blir ett avståndstagande till de gamla värderingarna samtidigt som meänkieli som kulturarv blir en bro till något traditionellt och autentiskt som inte nödvändigtvis fanns där från början (Ronström 2008:112). Denna nya konstruktionsprocess skapar dock, på samma sätt som äldre generationer har gjort, en essentialiserande syn på meänkieli fast med positiva värden istället för stigmatiserande.

Respondenterna tar avstånd från ett förr då det var skamligt och skapar genom historieskrivning en positivt laddad kulturarvskonstruktion av meänkieli, en ny form av stolthet över sitt språk och sitt arv. Prestigen i meänkieli möjliggörs i en tid där trygghet och förankring värderas högt av den senmoderna samtiden. Den tornedalska kulturen och de värderingar som ligger i användandet av meänkieli är föränderliga. Värdena är dynamiska och konstrueras beroende på sammanhang samt plats i tid och rum.

Avslutning: Meänkieli som kulturarv synliggör en tornedalsk identitet

Den här uppsatsen har genom ett inifrånperspektiv lyft upp olika sätt att se meänkieli som en identitetsmarkör. Även om respondenterna är del av samma sociala nätverk skiljer sig deras uppfattningar åt. Det är de respondenter som reflekterar över Tornedalens historia och hur språket kommit till som lägger större vikt vid meänkieli som identitetsbärare. Denna medvetenhet kring språkets historia har språkrevitaliseringen bidragit till. Dessutom har statushöjningen på språket inneburit att en tornedalsk identitet genom meänkieli blivit mer tillgängligt. Det finns däremot en risk i att meänkieliaktivisterna, genom att vilja bevara en ”autentisk” meänkieli avskräcker många unga att ta till sig språket. Meänkieli är ingen förutsättning för att kunna betraktas och se sig själv som tornedaling men det gör det enklare rent praktiskt i ett samhälle som Övertorneå, där både meänkieli och finska används av många äldre invånare.

Genom att vissa språkrevitaliseringsprojekt framhävt meänkieli som ett kulturarv har det fått en del unga vuxna i Tornedalen att se nya värden i att bevara språket. Framförallt används meänkieli av respondenterna som ett sätt att lyfta fram något unikt, både som en personlig egenskap och något som gör Tornedalen speciellt. Att betrakta meänkieli som ett kulturarv

sker i ett sammanhang där språket kopplas loss från sitt lokala sammanhang för att göra meänkieli betydelsefullt för en utomstående aktör. Hittills har det stigmatiserande språkbruket och försvenskningprocessen varit centrala i historieskrivningen. Uppsatsen visar dock att om fler unga ska börja intressera sig för meänkieli och sitt kulturarv - behöver kulturarvskonstruktionen kodas om till att förknippas med positiva värden som ligger närmare den unga generationen. Glappet mellan föreställningar av ett då och ett nu görs på så sätt större.

Jag skulle tycka det vore intressant om framtida forskning undersökte hur meänkielibegreppet som kopplas samman med något autentisk samspelar med tolkningen att det är föränderligt för att göra en kulturarvskonstruktion accepterad av språkanvändarna. Behövs den ”autentiska” meänkielin för att språket ska överleva? Bidrar förändringen av meänkieli att språket urholkas eller är det en förutsättning för dess överlevnad?

Litteraturförteckning

Tryckta

Abu-Lughod, Lila (1991). Writing Against Culture. I Fox, Richard Gabriel (red.) *Recapturing anthropology: working in the present*, sid. 137-154. Santa Fe, N.M: School of American Research Press

Dauenhauer, Nora M. & Dauenhauer, Richard (1998). Technical, emotional, and ideological issues in reversing language shift: examples from Southeast Alaska. I Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. (red.) *Endangered languages: language loss and community response*, sid 57-98. Cambridge: Cambridge University Press

DeWalt, Kathleen Musante & DeWalt, Billie R. (2011). *Participant observation: a guide for fieldworkers*. 2. [rev. and expanded] ed. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, Md.

Dorian, Nancy C (1998). Western language ideologies and small-language prospects. I Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. (red.) *Endangered languages: language loss and community response*, sid 3-21. Cambridge: Cambridge University Press

Duranti, Alessandro (1997). ”Language in culture”. Ur Alessandro Duranti *Linguistic anthropology*, sid. 51-64. Cambridge: Cambridge University Press.

Elenius, Lars (2007). Statlig minoritetspolitik i Sverige. I Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* sid 57-75. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Elenius, Lars & Ekenberg, Stefan (2002). *Minoritetsspråk och myndighetskontakt: flerspråkighet bland användare av samiska, meänkieli och finska i Norrbottens län efter minoritetsspråklagarnas tillkomst 2000*. Luleå: Centrum för utbildning och forskning inom samhällsvetenskap (CUFS), Univ.

Eriksen, Thomas Hylland. (2001). *Small places, large issues [Elektronisk resurs]: an introduction to social and cultural anthropology*. 2. ed. London: Pluto Press

Esaiasson, Peter (2007). *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*. 3., [rev.] uppl. Stockholm: Norstedts juridik

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning [Elektronisk resurs]. (2002). Stockholm: Vetenskapsrådet

Geertz, Clifford (1973). "Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture" ur *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. Sid. 311-323. New York: Basic Books

Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J (1998). Toward a typology of language endangerment. I Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J (red.) *Endangered languages: language loss and community response*. Sid 22-54. Cambridge: Cambridge University Press

Hyltenstam, Kenneth (2007). Begreppen språk och dialekt och meänkielis status som eget språk. I Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* sid 237-282. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Johannson, Henning (2007). Trespråkighet, urbefolkningar och kulturövergrepp. I Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* sid 38-55. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Narayan, Kirin (1993). How Native s "Native" Anthropologist? I *American Anthropologist*, New Series, 95(3):671-686

- Niemi, Mikael (2000). *Populärmusik från Vittula*. Stockholm: Norstedt
- Niva, Anna (2011). *Meänkieli i den yngre generationen: En undersökning av meänkielis ställning bland unga personer i fem norrbottniska kommuner*. Kandidatuppsats, Institutionen för lingvistik. Stockholm: Stockholms universitet. <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A424907&dswid=-9487>
- Riley, Philip (2007). *Language, culture and identity: an ethnolinguistic perspective*. London: Continuum
- Ronström, Owe (2008). *Kulturarvspolitik: Visby: från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson
- Wande, Erling (2007). Anteckningar om meänkielis historia. I Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* sid 124-144. Stockholm: Norstedts akademiska förlag
- Westergren, Eva (2007). Fyra kvinnors känsla för språk. I Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* sid 16-21. Stockholm: Norstedts akademiska förlag
- Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) (2007). *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* Stockholm: Norstedts akademiska förlag
- Winsa, Birger. (1996). Från tornedalsfinska till meänkieli. I Horn, Frank (red.) *Svenska språkets ställning i Finland och finska språkets ställning i Sverige*. Sid 138-158. Rovaniemi: Nordiska institutet för miljö- och minoritetsrätt vid Lapplands universitet
- Winsa, Birger (2007). Tornedalingarna – en språklig minoritet. I Westergren, Eva & Åhl, Hans (red.) *Mer än ett språk: antologi om flerspråkigheten i norra Sverige. 2. [utök. och omarb. uppl.]* sid 76-93. Stockholm: Norstedts akademiska förlag

Webbaserade

Ekonomifakta. Övertorneå. <http://www.ekonomifakta.se/Fakta/Regional-statistik/Din-kommun-i-siffror/?compare=1®ion=2518>. [2015-12-17]

Junkka, A. Malin (2015). Minoritet.se - Sveriges nationella minoriteter och minoritetsspråk: Rekordstort intresse för meänkieli. <http://www.minoritet.se/rekordstort-intresse-for-meankieli>. [2015-10-21]

Laestadius, Ann-Helén (2015). Minoritet.se - Sveriges nationella minoriteter och minoritetsspråk: Om svensk minoritetspolitik – 2009 skärptes lagen. <http://minoritet.se/om-svensk-minoritetspolitik-2009-skarptes-lagen>. [2015-10-22]

Metnuoret: Om föreningen. <http://metnuoret.se>. [2015-12-31]

Regionfakta. Övertorneå. <http://www.regionfakta.com/Norrbottens-land/Norrbottens-land/Overtornea/Befolkning-och-hushall/Befolkning/Befolkningsutveckling-1968-ff/>. [2015-12-17]

Bild

Bild 1: Förvaltningsområden för minoritetsspråk. Illustration Anders Suneson.

<http://minoritet.se/forvaltningsomraden>